

מה משמעות המוסר בעולם המודרני? על גישות במוסר והקשר שלהן לחיים שלנו

קהל יעד: כיתות ט'-יב'

זמן השיעור: שעה וחצי

מטרות השיעור:

- 1) להציג לתלמידים ולתלמידות כמה גישות ודרכי חשיבה על המוסר, העומד בליבה של כל חברה ותרבות מודרנית.
- 2) לסייע לתלמידים ולתלמידות להבין כיצד דרכי חשיבה אלה יכולות להשפיע על סוגיות מרכזיות בחייהם/ן האישיים ובעולם סביבם/ן.
- 3) להציג לתלמידים ולתלמידות את מושג זכויות האדם ולקשור אותו לסוגיות העולות בתחום המוסר ולהבדלים בין תרבויות בתוך החברה שלנו ובין חברות שונות.

מהלך השיעור

את השיעור [מלווה מצגת](#). הורידו אותה ועיברו על השקופיות השונות. אפשר להחליט מה חשוב לכם/ן יותר ומה פחות ואיפה תירצו לתת את הדגש בכיתה שלכן/ם.

נפתח בשקופית 1 ונעבור לשקופית 2

נפתח בסיפור קצר:

לגיא יש חברה יפה ונחמדה בשם ענבל, בה הוא מאוהב מאוד. אלא שעמית, אחיו המבוגר ממנו בשנתיים והמנוסה יותר עם בחורות, מקנא בו ומתחיל לשוחח עם ענבל בכוונה "לגנוב" אותה ממנו. הוא מדבר עימה בטלפון ומתחיל לטפטף רעל על אחיו, להסביר לה למה הוא לא מתאים להיות איתה, הופך לידיד שלה ובסופו של דבר מצליח לדחוף הצידה את אחיו ולהפוך לחבר החדש של ענבל...

נשאל:

- ? האם אי פעם נתקלתן/ם במצב דומה לזה בחיים או בסרט או סדרת טלוויזיה?
- ? מה אתן/ם מרגישות/ים כשאתן/ם שומעות/ים את הסיפור?
- ? מה דעתכן/ם על מעשיו של עמית, האח הגדול?
- ? האם לדעתכן/ם גם אם תלמידות ותלמידים אחרים, אולי אפילו ממדינה אחרת, היו שומעות/ים את הסיפור הן/ם היו מרגישות/ים כמוכן/ם?

שקופית 3

ועכשיו להצגת סרטון קצר מתוך הסרט "ספרות זולה". (הסרטון מופיע עם כתוביות באנגלית. 02:55 דקות).

נשאל:

? על מה מדבר ג'ולס ויניפלד בקטע הזה מתוך "ספרות זולה"? איך מתקשרים דבריו למעשים שהוא עושה?

נסביר לתלמידות/ים כי מדובר פה על טוב ורע – לדמות עליה מאיים ויניפלד יש את "הכוונות הכי טובות", בעוד הוא מאיים עליו באקדח ויניפלד מדקלם פסוק (לא אמיתי) מספר יחזקאל, המדבר על האדם הטוב, ואיך יברח מהרשע המקיף אותו. בסופו של דבר ויניפלד מוציא להורג את מי שבפניו הוא נושא את הנאום. מצד אחד יש פה אירוניה, הרוצח נושא נאום נלהב לגבי מוסריות. מצד שני, מוצגת פה גישה אחרת, לפיה הרוצח מציג את עצמו כצד המוסרי (לכך נחזור בהמשך).

בכל מקרה, גם הסרטון הזה וגם הסיפור הקודם עוסקים שניהם בנושא דומה – מה שראוי – טוב ורע – השאיפה להיות אדם טוב, או אם לגלם כל זאת במילה אחת – "מוסר".

שקופית 4

אנחנו מדברים/ות על מוסריות כל יום, אומרים/ות משפטים כמו: "זה לא מוסרי" או "הצבא הכי מוסרי בעולם", בלי ממש לחשוב על מה משמעות המילה "מוסרי". לכאורה זה ברור מאליו, אנחנו מבינים/ות למה אנחנו מתכוונים/ות, אבל אם זה כל כך ברור אז למה בשאלות בתחום זה קיים חוסר הסכמה כה רחב? חשבו בהקשר זה למשל על המקרה של אלמור אזריה – במקרה ההוא יש אי הסכמה בציבור לגבי מה הדבר המוסרי... נתחיל, אם כן, בהתחלה - בהגדרה של מוסר.

נשאל:

? מה עולה בראשן/ם כשאתן/ם שומעות/ים את המילה "מוסר"? אילו קונוטציות?

? מה בכלל המשמעות של המושג "מוסר"? למה אתם/ן מתכוונים/ות כשאתם/ן אומרים/ות: "זה לא מוסרי"?

כל אחד ואחת מאיתנו ניצב/ת בפני שאלות מוסריות כל יום: האם לדווח על חבר שמתמש בסמים או שותה? האם זה בסדר לשקר להורים? האם להשתתף בחרם בקבוצת ווטסאפ? לכן חשוב מאוד לחשוב באופן ביקורתי על המושגים האלה ומשמעותם.

שקופית 5

הגדרת המוסר: המוסר הוא אוסף של כללים (תיאור זה לא תמיד מדויק, אך לצורך הפשטות נתבסס עליו במערך שיעור זה), למשל: "אסור לשקר", "אסור לגנוב". כללים אלה קובעים מה מוסרי ומה לא, ובסיטואציה מסוימת בה אנחנו מנסות/ים להחליט מה הדבר הראוי והטוב, הכללים יתנו לנו את התשובה.

במילים אחרות, כשיש סיטואציה בה הכללים רלוונטיים, ללכת לפיהם זה הדבר המוסרי ולהפר אותם זה הדבר הלא מוסרי (במסגרת הדיון המוסרי, מוסרי=טוב, לא מוסרי=רע/רוע). לכאורה זה נשמע פשוט, אבל האם זה באמת המצב?

שקופית 6

בסרט "נוסעים" מתואר עתיד בו קבוצה של אנשים נשלחת לחלל והם מוקפאים בתאים על מנת שיעירו אותם כשיגיעו לפלנטה אחרת. המסע אמור לקחת עשרות שנים, אך בעקבות תקלה באחד התאים, התא נפתח זמן קצר לאחר תחילת המסע וג'ים, האיש בתוכו, אינו יכול לסגור את התא ולהקפיא את עצמו שוב. על כן, הוא נידון לבלות את שארית חייו לבדו. או שאולי לא?
נצפה בקטע קצר מהסרט. (הקטע מופיע עם כתוביות באנגלית. 03:10 דקות)

שקופית 7

הדילמה של ג'ים:
כפי שאתן/ם מבינות/ים, ג'ים, לאחר התלבטות קשה ולאחר שהסתובב לבד לגמרי בספינת החלל במשך חודשים, מחליט לפתוח את אחד התאים, תא של אישה בשם אורורה כדי שלא יבלה את שארית חייו לבד.

נשאל:

? האם התנהגותו ראויה בעיניכן/ם?

יטענו מן הסתם טענות לכאן ולכאן (אולי עם דגש נגדו?)

לכאורה נאמר שהתנהגותו לא מוסרית – הרי אורורה עלתה על הספינה בשביל להתחיל חיים חדשים בעולם אחר, ביחד עם אנשים אחרים. בכך שהוא פותח את התא שלה הוא גוזר עליה גורל דומה לשלו – היא תבלה את שארית חייה איתו, בלי אנשים נוספים, על ספינת החלל. עם זאת, האם באמת אפשר להאשים את ג'ים ברגע שמסתכלים עם הדברים מנקודת מבטו? הוא לא עשה שום מעשה לא מוסרי שהוביל לגורל שנגזר עליו, זו תקלה, תאונה, ועכשיו אנו מצפות/ים ממנו להיות לבד כל ימי חייו למרות שיש בידי אפשרות לשנות מצב זה? הוא מבין את הנזק שהוא גורם לאורורה, ולכן לא מקבל את ההחלטה בקלות - הוא לא רוצה לפגוע בה ועושה את מה שהוא עושה מתוך מצוקה. אי אפשר להאשימו בקלות דעת או ברוע לב. במילים אחרות, ברגע שנבחן מקרה זה יותר לעומק, נגלה כי קשה להכריע אם הדרך בה ג'ים התנהג מוסרית או לא. משמעות הדבר היא שלא תמיד קל ליישם את הכללים המוסריים על סיטואציה ספציפית ולקבל תשובה ברורה, מה שמתחיל לסבך את העניינים...

שקופית 8

ומה המוסר שלך?

חשוב להבין כי בדיון שלנו עד כה מתחבאת הנחה מסוימת, שהיא לא ברורה מאליה, ויותר מכך – ביום יום אנחנו פעמים רבות יוצאים/ות נגדה.

נניח שנשאל מישהו או מישהי: "האם פונדקאות היא בלתי מוסרית?" והתשובה תהיה: "זה תלוי במה שאת/ה מאמינ/ה בו, " או "לדעתי זה לא מוסרי, אבל זו רק הגישה שלי" (וזו תשובה שנשמע הרבה פעמים כשמעלים שאלה מוסרית). מה משמעות הדברים? לכאורה הוא/היא אומר/ת שיש מוסר שלו/ה ומוסר של אחרים/ות ושהם לא בהכרח זהים.

עד עכשיו דיברנו על מוסר כאוסף של כללים שאומר מה טוב ומה לא, ופתאום יש לנו יותר ממוסר אחד!?

ובכן, בנושא זה ניתן לדבר על ארבע גישות עיקריות. אנחנו נתמקד בשיעור זה בשתי גישות מרכזיות. הגישה הראשונה היא הגישה שלמעשה התבססנו עליה בשלבים הראשונים של השיעור – היא מכונה אבסולוטיזם מוסרי ולפיה קיים "מוסר אחד" – אוסף של כללים שאומרים מה טוב ורע. אם מפרים את הכללים האלה מדובר במעשה לא מוסרי.

חשוב להבהיר: הדעה האבסולוטית טוענת כי כמו שיש חוקים מדעיים, שהם נכונים באופן אובייקטיבי ו"קיימים" (דהיינו, מהווים חלק מהמציאות), זה המצב לגבי המוסר – יש אוסף של כללים מוסריים שהם חלק מהמציאות לא פחות מחוק הכבידה.

חשוב גם להבין כי אין הסכמה לגבי תוכן הכללים האלה – שני אנשים יכולים לתמוך בגישה של אבסולוטיזם מוסרי, אך לחלוק זה על זה לגבי מה נכון לפי "המוסר האחד" בסיטואציה מסוימת. אי ההסכמה יכול להיות גם לגבי תוכן הכללים וגם לגבי התוצאה של החלת כלל מסוים על מקרה ספציפי.

כך למשל, אנחנו יכולים/ות לטעון שהכללים המוסריים שאנחנו מאמינים/ות בהם: אסור לרצוח, אסור לגנוב, וכך הלאה מהווים את המוסר היחיד. לעומת זאת, הנאצי יכול לטעון ש"צריך להרוג את כל היהודים" הוא אחד מכללי המוסר היחיד.

באשר לנושא של יישום הכלל: יכול להיות ששני אנשים מסכימים שאחד מכללי המוסר האחד הוא "אסור לרצוח". נחשוב על סיטואציה בה אדם נמצא בים ועמד לטבוע. אם אני לא עוזרת/ת לו, האם אני מפר/ה את הכלל? אחד יכול לטעון שכן ושני יכול לטעון שלא. אכן, מורכב... מיד נבחן גישה נוספת.

שקופית 9

נשאל:

? האם תוכלו לספר על מקרה בחייכן/ם בו נתקלתן/ם בהתלבטות מוסרית של ממש? מה הייתה הסיבה

לקושי שלכן/ם להחליט מה הדבר הנכון בסיטואציה?

? האם היה מקרה בו הרגשתם/ן התנגשות בין התפיסה המוסרית שלכם/ן לזו של בני משפחה/חברה/גורם

אחר בחברה? איך זה גרם לכם/ן להרגיש? האם זה הביא לקושי מוסרי או התלבטות מוסרית?

עכשיו נצפה בקטע קצר מהארי פוטר. (הקטע מופיע עם כתוביות באנגלית. 02:47 דקות)

לאחר הצפייה נשאל:

? על מה מדבר הקטע הזה? אילו שתי גישות מצויות פה במלחמה? ובכן, ניתן לראות קבוצה אחת של קוסמים הרואה בקוסמים עם "דם טהור" עדיפות על קוסמים אחרים, לעומת קבוצה אחרת הרואה בתפיסה הזו דבר נורא, לא מוסרי. אפשרות אחת היא לומר שקבוצת "דם טהור" היא לא מוסרית. אבל האם אתן/ם יכולות/ים לחשוב על עוד אפשרות?

שקופית 10

הגישה שעליה רמזנו עד כה מכונה רלטיביזם מוסרי והרעיון הבסיסי שלה, בניגוד לגישה הקודמת, היא שקיימות כמה מערכות מוסריות, או "יותר ממוסר אחד", כשאינן לאחד עדיפות על אחר.

לגישה זו כמה וריאציות, אך הנפוצה בהן קשורה לנושאים של רב תרבותיות והיא אומרת: לכל חברה יש מערכת מוסרית משלה שקובעת מה מוסרי ומה לא. כשאנחנו בתוך חברה מסוימת המוסר של החברה הזו יאמר לנו מה טוב ומה רע. כך למשל: ניקח את החברה הישראלית לעומת שבט קניבלי באפריקה. בתוך החברה שלנו קניבליזם הוא כמובן לא מוסרי. עם זאת, לשבט האפריקאי המדובר יש מוסר משלו ובמסגרתו קניבליזם מותר ומוסרי.

הרעיון של הרלטיביזם הוא שהמוסר הישראלי לא עדיף מהמוסר של השבט. כל מערכת מוסרית היא רלוונטית בתוך גבולות החברה שלה ואין היררכיה של מוסריות. זו דוגמה קיצונית, אך היא באה לחדד את המשמעות של גישה זו, המוכנה לקבל באופן עקרוני הבדלים קיצוניים בין חברות שונות כלגיטימיים. למרות שזה עשוי להיראות בעייתי, יש שיטענו שהגישה האבסולוטיסטית היא דווקא הבעייתית כי היא מנסה לכפות את הגישה המוסרית המערבית על חברות אחרות. סוג זה של רלטיביזם מוסרי מתקשר פעמים רבות לרעיונות של רב תרבותיות וסובלנות תרבותית מסיבות ברורות.

דוגמה נוספת שאפשר לחשוב עליה מתייחסת לחברה ההודית – עבור רבים מההודים אכילת בשר יכולה להיחשב ללא מוסרית כיוון שהיא גורמת לפגיעה בצורות חיים אחרות, בעוד שככלל, בחברה שלנו אכילת בשר מותרת ומוסרית.

יש גישות רלטיביסטיות אחרות שהולכות רחוק יותר ואומרות שלכל אדם מוסר משלו – כלומר, לכל אדם מוסר משלו, המכתיב לו מה טוב ורע עבורו, ואין מוסר של אדם אחד טוב משל אחר. נזכור בהקשר זה משפטים שאנשים אומרים כמו: "זה מוסרי לדעתי, אבל זו רק הגישה שלי"...

גם כאן נראה שקיימת בעייתיות, שכן לכאורה משמעות גישה זו היא שאם רוצח סדרתי כשהוא רוצח פועל באופן מוסרי לפי המוסר האישי שלו, המוסר שלו ושלי טובים באותה מידה.

שקופית 11

הכיתה כולה תיקח חלק בתרגיל:

הכיתה תחולק לשני מחנות באופן רנדומלי: מחנה אבסולוטיזם מוסרי (מוסר אחד) ומחנה רלטיביזם מוסרי (כמה מערכות מוסר). נבקש מהתלמידים/ות בכל מחנה לשבת בצד אחד של הכיתה שמייצג את המחנה

שלה/ם. נקיים דיון בין שני המחנות סביב סוגיה אקטואלית אחת (בהמשך אפשרויות לסוגיות אקטואליות נוספות). נבקש משני המחנות להעלות טענות שמסבירות מדוע הגישה של המחנה שלהם/ן נכונה יותר בהקשר זה. במידת הצורך, נשאל שאלות מנחות ומכוונות למען קידום הדיון. דיון מסוג זה עשוי לגלוש לקווים פחות פורמליים, וחשוב לאפשר זאת כל עוד הדיון לא מתרחק מדי מהנושא המרכזי.

לאחר הדיון ניתן לתלמידים/ות אפשרות לעבור למחנה אחר מהמחנה שבו היו. כל מי שירצה/תרצה לעבור למחנה אחר, יקום/תקום מהכסא ויעבור/תעבור לצד של הכיתה שבו רוצה להיות. נבחן ביחד עם התלמידות/ים: באיזה מחנה בחרו יותר תלמידים/ות מהכיתה? למה לדעתכן/ם?

המקרה שנבחן בדיון:

בעינינו עקרון השוויון הוא עיקרון מוסרי והפרתו פסולה מבחינה מוסרית. כך למשל, אם יינתן לאישה שכר נמוך מגבר בגלל שהיא אישה נחשוב שיש בכך פגם מוסרי. אם נבחן את החברה החרדית, נמצא שבקבוצות מסוימות בה קיים חוסר שוויון בין גברים ונשים: בפרסום של המכון הישראלי לדמוקרטיה: "[נשים חרדיות במאה ה-21 – משפחה, קהילה וחברה](#)" מדצמבר 2015 מציינת ד"ר מירה גרינברג כי "אף שהחברה החרדית מורכבת מזרמים שונים ומגוונים שמעמדה של האישה שונה בהם, ניתן לומר בהכללה כי בעיני הנערה החרדית נישואין והקמת משפחה הם היעוד החשוב והמרכזי בחיים... מסיבה זו "הגשמה עצמית" במובנה המודרני היא מושג פסול באג'נדה החינוכית החרדית. החברה החרדית אינה מעודדת את בנותיה להשקיע בקריירה ובלימודים אקדמיים או לפתח כישורים ספורטיביים ואמנותיים. הרציונל העומד בבסיסה של גישה זו הוא שהגשמה עצמית של האישה עלולה לגרום להחלשת התא המשפחתי ואף להשפיע על גודלו." במילים אחרות, החברה החרדית יוצרת מצב בו חייה של הנערה החרדית הרבה יותר מכווני משפחה, על חשבון העצמי, משל הגבר. בעינינו זה נתפס כחוסר שוויון בעייתי מבחינה מוסרית, אך בתוך אותה חברה (לפחות בזרמים מסוימים שלה) מצב זה לא נתפס כפסול מוסרית.

לאחר שנציג את הנושא, ניתן למחנות להציג את עמדותיהם כפי שתואר למעלה. דוגמא: מחנה אחד עשוי לומר – הנה, ניתן לראות כאן קיומן של שתי גישות מוסריות שונות, חרדית ולא חרדית, יותר ממוסר אחד. המחנה השני יאמר בתגובה כי קיים מוסר אחד והחברה החרדית מפרה אותו

בדוגמא הזו. המחנה הראשון יענה כי תשובה זו מבטאת חוסר סובלנות כלפי תרבות שונה משלנו וניסיון לכפות עליה את ערכינו – האם כל קבוצה שונה משלנו בערכיה היא לא מוסרית? וכך הלאה. נקודות רלוונטיות להתחשב בהן בדיון בסוגיה זו במהלך הנחיית הדיון:

1. האם אין זה בעייתי לתת הגנה לגישה פוגענית כלפי נשים על ידי הטענה שמדובר במערכת מוסרית מתחרה ולגיטימית?
2. האם לא יכול להיות שהפגיעה בנשים וההתנהגות הלא שוויונית כלפיהן היא טעות מוסרית של החברה החרדית שמפרה כללים מוסריים?
3. מדוע אנחנו בכלל מניחות/ים שהמערכת המוסרית שלנו ולא זו של החרדים היא "האחת" הנכונה? ובתגובה ניתן לטעון: אנחנו רואות/ים בשוויון, יחס שווה לכל בני האדם, משהו שלא ניתן להתווכח איתו. במילים אחרות, אנחנו סבורות/ים שמדובר בעיקרון מוסרי אוניברסלי, וזהו אבסולוטיזם מוסרי. מנגד, קשה להתווכח עם העובדה שכפי שקיימת תרבות ששמה, או שואפת לשים, שוויון במרכז, קיימת גם מערכת חרדית במסגרתה ניתן למצוא ערכים מוסריים שונים. האם זה לא מוכיח שיש יותר ממערכת מוסרית אחת? למה שנניח שהגישה המוסרית שלנו יותר נכונה או טובה משלהם?
4. נניח שאישה חרדית המאמינה בכל מאודה בצורת החיים שלה ובערך המוסרי של החיים האלה הייתה נמצאת כאן ולוקחת חלק בדיון שלנו – מה היא הייתה אומרת? אי אפשר להתעלם מהאנשים עליהם אנחנו מדברות/ים ולדון בהם באופן מתנשא. האם האישה החרדית היתה אולי טוענת שהמערכת המוסרית שלה נכונה באותה מידה כמו שלנו (או אולי הייתה טוענת שהמערכת שלה היא האחת והיחידה הנכונה)?

שקופית 12

סוגיות נוספות אפשריות להמשך הדיון במסגרת זו:

קוקה קולה ונייק: בגרמניה נדרשה חברת קוקה קולה לעבור לבקבוקי זכוכית על מנת לשמור על איכות הסביבה (סיבות של מחזור) והיא עשתה זאת. עם זאת, בישראל היא לא ביצעה את השינוי הזה וכשנשאלה מדוע, הסבירה כי לא נדרשה לכך ועל כן אין צורך בשינוי. הרעיון שחברת קוקה קולה מנסה "למכור" הוא כי מוסר הוא תלוי חברה. בגרמניה קיים מוסר המחייב שמירה מוגברת על איכות הסביבה, ובישראל קיים מוסר אחר, וקוקה קולה מתאימה את עצמה בכל מקום למוסר הקיים. באותו אופן, מנסה חברת נייקי לטעון כי העסקת ילדים/ות בגילאי 8-9 בסין היא סבירה כי הדבר מתיישב עם המוסר המקומי בסין. לכאורה ניתן לטעון כי החברות האלה צודקות וכי ההבדלים בתפיסה המוסרית מוכיחים שיש ריבוי של מערכות מוסר, אך ניתן לטעון מנגד שדווקא ההיפך הוא הנכון – כשאנחנו נתקלים/ות בתפיסה מוסרית המאפשרת לנצל ילדים/ות, ברור לנו כי מדובר בטעות מוסרית של החברה הספציפית.

יש מערכת מוסרית אחת והיא מופרת על ידי נייקי בסין. החברות הגדולות מנצלות את הטיעון הרלטיביסטי המוטעה כדי להגדיל את הרווחים שלהן.

חוק הנאמנות בתרבות: החוק המדובר קובע כי יישלל תקציב של יצירת אומנות שאינה מספיק "נאמנה למדינה" וזו התערבות בחופש הביטוי. הנושא מעורר מחלוקת. המון מחלוקת בקרב העם ובקרב אנשי ונשות תרבות. לצורך פישוט הדיון, נאמר כי קיימת קבוצה שסבורה כי התערבות כזו, שמטרתה להגן על אותה "נאמנות", היא מוצדקת ומוסרית, בעוד שיש קבוצה הסבורה כי התערבות מסוג זה אינה מוסרית כיוון שהיא פוגעת באופן בוטה בחופש הביטוי.

גישה רלטיביסטית טוען במקרה זה כי קיים מוסר שונה לקבוצות שונות. גישה האבסולוטיזם טוען כי אחד מהשניים טועה.

חשוב לזכור כי אם יתקבל חוק זה, התפיסה המוסרית של קבוצה האחת תיכפה על כולם, כולל הקבוצה המחזיקה בתפיסה מוסרית שונה, מה שמראה קצת מהבעייתיות של הרלטיביזם. בעיה נוספת של הרלטיביזם שעולה פה: כל אי הסכמה מוסרית יכולה להיחשב לביטוי למערכות מוסר שונות, מה שמונע דיון ושיח. אם כל תפיסה מוסרית מנותקת מהאחרת היא טובה ומקובלת, אז איך נקבל החלטה? איך שני צדדים שאינם מסכימים יוכלו להגיע לעמק השווה?

שקופית 13

נצפה בסרטון קצר המתייחס לסדרה "ויקינגים". (הסרטון מופיע עם כתוביות באנגלית. 04:35 דקות)

שקופית 14

טענות נגד אבסולוטיזם:

1. אבסולוטיזם מתעלם מההבדלים בפועל בין תרבויות. קיימים הבדלים כה קיצוניים במה שנראה מוסרי לאנשים בחברות שונות, עד כי לא סביר כי קיימת מערכת מוסר אחת.
2. אבסולוטיזם יכול להוביל לחוסר סובלנות. מי שתומך/ת באבסולוטיזם חושב/ת שיש גישה מוסרית אחת נכונה ומתקשה לקבל תרבויות שונות בגלל שהן "טועות" מוסרית. הקולוניאליזם המערבי למשל התבסס על גישה של מוסר אבסולוטי, וגרס כי החברה המערבית צריכה להפיץ את המוסר ה"נכון" בחברות "טועות".

טענות נגד הרלטיביזם:

1. רלטיביזם אולי מעודד סובלנות כלפי תרבויות אחרות, אך מה לגבי תרבות שהיא עצמה לא סובלנית? אם תרבות רואה בפגיעה בחלק מאנשיה כסבירה מוסרית (למשל מילת נשים),

הרלטיביזם המוסרי יטען שזה חלק מהמוסר של התרבות הזו, וכי מוסר זה מעמדו זהה למוסר שלנו, מה שנראה בעייתי.

2. באופן רחב יותר, רלטיביזם עלול לתת אישור מוסרי לפעולות איומות ונוראות בטענה שמדובר בהתנהגות מוסרית לפי המוסר של תרבות מסוימת. הנאצים, בעת שטבחו בעם היהודי, טענו שהם עושים דבר מוסרי...
רלטיביזם מוסרי מתעלם מהאפשרות של טעות. בפועל יש תרבויות עם מנהגים מוסריים שונים, אך יכול להיות שחלק מהן טועות ורואות במנהגים מסוימים כמוסריים כשהם לא.

שקופית 15

זכויות אדם:

נזכיר בקצרה את הנושא של זכויות אדם, נושא מרכזי וחשוב בשיח הציבורי של ימינו, ונראה כיצד הוא קשור לדיון שניהלנו עד כה.

הרעיון הבסיסי של זכויות אדם הוא שלכל אדם, בשל היותו אדם, יש זכויות מסוימות שצריך להגן עליהן – בהתאם, אסור לאיש או אנשים לפגוע בזכויות אדם של מישהו אחר. רעיון זה מופיע לראשונה בצורתו המודרנית בכתביו של הפילוסוף האנגלי ג'ון לוק (1632-1704) המדבר על זכויות טבעיות, ולאחר מכן בא לידי ביטוי בהכרזת זכויות האדם והאזרח המתקבלת באספה הלאומית בפריז ב-1779, ובמגילת הזכויות של החוקה האמריקאית מ-1791. רעיון זה נותר חשוב עד ימינו אנו.

עד מלחמת העולם השנייה המשפט הבינלאומי הסדיר יחסים בין מדינות בלבד. לאחר השואה וסיום המלחמה נוצר חלק חדש במשפט הבינלאומי המתייחס לזכויות אדם ומתמקד בפרט. ב-1948 קיבלה עצרת האומות המאוחדות את "ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם". תחום חדש זה של המשפט הבינלאומי קבע הגנות שונות על האדם באשר הוא אדם, ולראשונה אדם ספציפי יכול היה לעמוד לדיון במסגרת המשפט הבינלאומי על הפרות של זכויות אדם, כפי שקרה במשפטי נירנברג.

שקופית 16

אם כן, כל אחד ואחת, לא משנה איפה הוא/היא חי/ה (כלומר, אלה זכויות אוניברסליות), ולא משנה מה הדת, הגזע, המין שלו/ה, זכאי/ת לזכויות אדם מסוימות, וכולם/ן זכאים/ות לאותן זכויות אדם. משמעות רעיון זה היא שיש ערכים מוסריים שהם אוניברסליים ואינם תלויי תרבות. אחרי השואה ולאחר שהמוסר של התרבות הנאצית אפשר פשעים נוראיים, הייתה הליכה לקראת אבסולוטיזם מוסרי, שהתבטאה בחיזוק הרעיון של זכויות אדם. במילים אחרות, זכויות אדם מבטאות תפיסה הגורסת שקיים מוסר אחד בלבד...

עם זאת, הרבה אנשים ונשים שמדברים/ות על זכויות אדם נוטים/ות לדבר גם על רב תרבותיות ועל הרעיון של סובלנות לתרבויות שונות. סובלנות מסוימת לשונות כזו יכולה לעלות בקנה אחד עם זכויות אדם, אבל לפעמים אותם/ן אנשים ונשים שמדברים/ות על זכויות אדם, מדברים/ות גם על רלטיביזם מוסרי של ממש.

האמת היא כי השיח הציבורי בנושאים מוסריים מתנהל לעיתים קרובות ברמה שטחית, תוך בלבול מושגים, מה שמוביל למצב בו אפשר לתמוך גם בזכויות אדם וגם ברב תרבותיות ורלטיביזם, כאשר אלה, כפי שראינו, מושגים סותרים: אם את/ה מאמינ/ה בזכויות אדם, את/ה לא רלטיביסט/ית, ואם את/ה מאמינ/ה ברב תרבותיות שתומכת ברלטיביזם מוסרי, זה לא משתלב עם הרעיון של זכויות אדם.

הבהרה לתלמידים ולתלמידות:

חשוב להבין כי מה שאמרנו מתייחס לשילוב של זכויות אדם עם רלטיביזם מוסרי של ממש. רב תרבותיות לא חייבת לדגול בגישה כזו, ולכן ניתן להיות איש של רב תרבותיות וזכויות אדם. אכן, הרעיון של כמה מערכות מוסר (רלטיביזם מוסרי) לא עולה בקנה אחד עם הרעיון של מערכת מוסרית אחת (זכויות אדם), אבל אפשר להאמין בסובלנות כלפי תרבויות אחרות בלי לסבור שיש יותר ממערכת מוסרית אחת. כלומר אפשר להאמין שקיימים עקרונות מוסריים אבסולוטיים כמו זכויות אדם שאותן אסור להפר, אך כל עוד שזכויות אדם אינן מופרות, אנחנו מקבלים/ות את הריבוי ואת ההבדלים בין חברות ותרבויות שונות. זו סובלנות תרבותית, זה פלורליזם, וזה בניגוד לרלטיביזם מוסרי, יכול להסתדר יפה מאוד עם זכויות אדם.

שקופית 17

נשאל:

- ? האם עכשיו אתן/ם רואות/ים את נושא המוסר בצורה אחרת? באיזה מובן?
- ? האם הדין בכיתה גרם לכן/ם לחשוב בצורה שונה על החלטה מוסרית שקיבלתן/ם בחייכן/ם (אם כן, איזו למשל) או על הדרך בה אתן/ם מקבלות/ים החלטות כאלה באופן כללי?
- ? האם הדין גרם לכן/ם לחשוב בצורה שונה על האופן בו אתן/ם שופטות/ים או מבקרות/ים החלטות של אחרים? חשבו למשל על המקרה של אלמור אזריה, שמעורר מחלוקת מוסרית בציבור – האם הדין צבע את השיח בנושא בעיניכן/ם בצבעים שונים?
- ? האם לאור כל מה ששמעתן/ם היה מעניין אתכן/ם להמשיך ולחשוב בצורה ביקורתית על המוסר או ללמוד את הנושא יותר לעומק?

כולנו מבצעים החלטות מוסריות כל הזמן והשיח המוסרי לגבי פעולות הפרט, הצבא והמדינה, כמו גם השיח בנוגע לזכויות אדם ורב תרבותיות, מקיף אותנו תמיד. לכן יש חשיבות כה רבה לחשיבה ביקורתית על הנושא המוסרי וחשיפת השטחיות המאפיינת פעמים כה רבות את הדין בנוגע אליו.